

Kyrkvårdar i gången tid.

Ur boken Snapphanar och andra i gamla tiders Bohuslän

Utgiven 1969 Av Sven Rydstrand

Att vara kyrkovärd i en gången tid, och särskilt då under 1800-talet, synes inte ha varit någon särskilt avundsvärd lott. Kyrkovärdarna hade nämligen många mycket svåra och arbetsamma uppgifter. De skulle nästan helt och hållet sköta om kyrkorna och se till att dessa jämt befann sig i ett värdigt skick. Sålunda måste de ordna med alla nödiga reparationer, vilket inte alltid var så lätt, eftersom kyrkorna många gånger under krigstiderna måste tjänstgöra både såsom stallar och sädesmagasin m.m.

På kyrkovärdarnas lott kom också att inköpa allt det material, som erfordrades för gudstjänsterna. Det var således ljus, nattvardskärl, vin m.m. Däremot behövde de inte ha några bekymmer för uppvärmningen av kyrkorna, ty i dem fanns åtminstone tills slutet av 1800-talet inga eldningsanordningar.

Från början av 1800-talet, då kyrkoinspektörerna avskedades, hade också kyrkovärdarna hand om kyrkoräkenskaperna i många församlingar. Inför präst och sockennämnd måste de en gång om året redogöra för sin förvaltning. Då flera kyrkor på den tiden hade inteckningar i egendomar på skilda håll inom landskapet, gällde det alltså för kyrkovärdarna att kуска omkring och kräva ägarna av dessa gårdar på skatt eller s.k. landskyld. Detta var många gånger ett tidsödande och inte alltid så trevligt uppdrag.

Under gångna århundraden och ända fram till mitten av 1800-talet uppbar prästerna sina löneförmåner in natura. De dagar, då bönderna sålunda levererade sin säd, sina ostar och sitt smör m.m., måste kyrkovärdarna vanligen också närvara i prästgården för att vara vittnen och kontrollera, så att alla lämnade rätt och riktigt, vad de var skyldiga, begagnade riktiga mått o. s. v. Det var väl inte alltid så angenämt, att på så sätt stå mitt emellan prästen och bönderna. Alla parter kunde ju inte bli fullt tillfredsställda alltid, gamla handlingar vittnar också om, att tiondeavlämningen i gamla dagars Bohuslän inte alltid avlöpte utan bråk och osämja, ^rasterna hade ju i allmänhet stora fordringar, och bönderna ville inte gärna lämna ifrån sig mera än de nått och jämt var skyldiga.

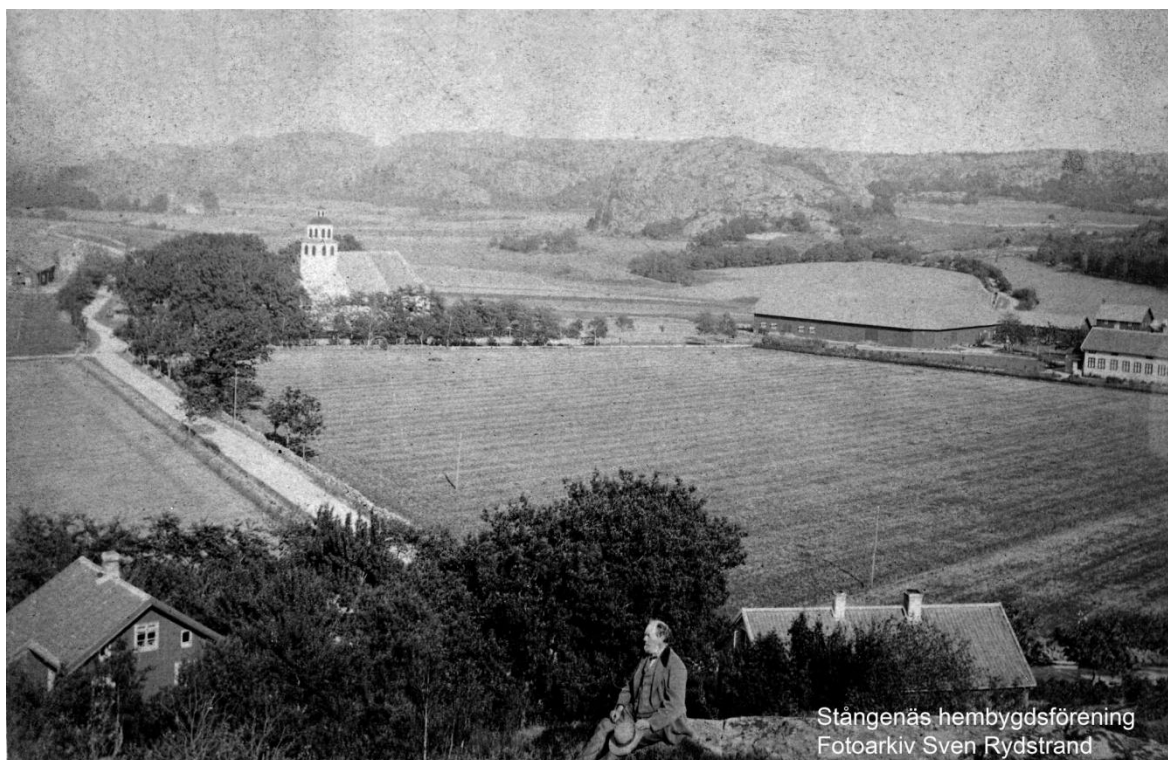
Då det skulle bli nattvardsgång i kyrkorna, måste kyrkovärden baka det därför erforderliga brödet, de s.k. oblaterna. Detta gjorde lan med ett särskilt järn, som kyrkan i regel bestod. Det liknade ett goronjärn av gammal typ. Ett sådant gammalt järn finns ännu bevarat i Bro kyrka. Det är ganska väl bevarat. Formerna har på ena sidan en bild av nattvardskalken, den andra sidan visar Kristi uppståndelse. Det är dock länge sedan man slutade med denna hembakning av nattvardsbröd, som numera köpes från fabrik.

Kyrkovärdens lön för allt sitt arbete i gångna tider var vanligen inte så värst stor. Sålunda står det antecknat i ett protokoll från Lyse socken år 1769, att kyrkovärden där, Matthis i Hellekihla, kulle erhålla 16 öre för varje dag, då han tjänstgjorde i kyrkan. När han var ute på resor i kyrkans ärenden, fick han en ersättning av 24 öre om dagen. Den lönen var sannerligen inte tilltagen i överkant, även om penningvärdet var högre än nu.

Det var ju under sådana förhållanden som kyrkovärdsbefattningen upphörde att var eftertraktade uppdrag. Och den hedervärde Matthis i Lyse ledsnade tydligen också ganska fort därpå. Ledan efter blott ett års tjänst lämnade han nämligen sin plats i andra händer. Visserligen var han enligt lag inte skyldig att hålla på längre, ty kyrkovärdarna brukade bytas varje år. Men just det året beslutade man i Lyse, att kyrkovärdarna skulle inneha sitt ämbete under två på varandra följande år, så det hade säkerligen funnits möjligheter för den gode Matthis att kvarstå. I sockenstämmoprotokollet från Lyse år 1770 heter det på följande sätt:

"Församlingens Ledamöter hafwa nu enhälligt med sitt Wahl föllit på dannemannen, hederlige och wälförståndige Christen i Finsbo, som hädanefter wid den wanlige Tiden och med brukelige Ceremonier kommer att emottaga Kyrckowärdssysslan, som nu kommer efter Herr Probstens och Pluralitetens godtfinnande att bestridas af hwarje Kyrckowärd i två års tid."

Motiv från Bro socken vid 1800-talets slut

Det tycks inte endast ha varit på landsbygden, som kyrkovärdarna hade det dåligt betalt. Åtminstone synes kyrkovärden i Marstrand ha haft en ganska dålig lön under 1700-talet. År 1714 avgick sålunda en rådman Fossberg därstädes efter sex års tjänst som kyrkovärd i staden. De styrande beslutade då, att bemålde kyrkovärd skulle såsom en liten erkänsla för allt arbete "*Njuta frije klockor, graf och lijkledc*", om han eller hans anhöriga skulle avlida under året. Det är dock troligt, ehuru det inte framgår av protokollet, att kyrkovärden dessutom åtnjutit några andra förmåner, ehuru de uppenbarligen varit av obetydlig art.

Fram på 1800-talet började kyrkovärdarna liksom många andra kategorier att genom klagomål framföra sitt missnöje med förhållandena. De ville slippa ifrån en del av sina många sysslor, och dessutom önskade de någon liten löneförbättring. I Göteborgs domkapitels gamla handlingar kan man ibland hitta skrivelser från missnöjda kyrkovärdar bl. a. i Bohuslän. Följande kulturdokument från år 1808 belyser på sitt sätt förhållandena:

"Då undertecknade såsom kyrkovärddar utan lön draga det besvär, som åtföljer beständiga reparationer vid kyrkorna och deras tillhörigheters vidmakthållande jämte annan upppassning, haver Kungl. Maj:t på sådan grund allernådigt genom resolutionerna åren 1664 och 1672 den 13 december samt ytterligare särskilt för Göteborgs stift den 1 aug. 1720, ävenledes på allmogens besvär i Skåne vid riksdagen år 1766 den 9 december befriat kyrkovärdarna från alla kronoskjutsningar och eckor. Icke dess mindre hava vi beständigt blivit anbefallda på ganska långt avstånd, såsom tre fjärdedels mil förbi Uddevalla vid Raknebo gästgivaregård emottaga och forsla varjehanda transporter och andra skjutsningar på tre och upp till fyra miles avstånd från våra hemvister. Och såsom vi sålunda äro i mistning av de oss allernådigt förunte förmåner, enda belöningen för våra vid kyrkovärdskapen havande mångfaldiga besvär och omsorger, äro vi nödsakade hos Eder Höga Nåd allerödmjukast anhålla om rättelse, avvaktande däröver nådig resolution. – Göteborg den 6 september 1808. – Jöns Svensson i Hermansby. Lars Andersson i Flateby. – Kyrkovärddar i Torsby pastorat i Bohuslän. – Anders Jonsson i Kuröd. – Kyrkovärd i Ytterby av Kungälv's pastorat."

Resolutionen kom inom kort dessa kyrkovärddar tillhanda, och den lydde på följande sätt:

"Såvida sökande äro vederbörligen till kyrkovärddar antagna, böra de för deras åboende hemman under sin tjänstetid njuta befrielse från deltagande i kronoskjutsningar. Men för andra hemman än de bebo äger sådan frihet icke rum."

Helt avslag på sina ansökningar om löneförbättring fick kyrkovärdarna i Solberga, Jörlanda och Halta församlingar, Helge Guttormson i Torreby och Helge Gabrielsson i Råvo, då de år 1810 framförde sitt missnöje med ersättningen vid allmänna sockenstämman. De överklagade sedan stämmans beslut först hos länsstyrelsen och sedan hos Kungl. Maj:t, men resultatet blev lika negativt för dem. De begärde också att bli befriade från skjutsningsskyldigheten och inkvarteringsbestyren, men även denna deras begäran blev avslagen.

Liknande ansökningar från kyrkovärdarna förekom även vid denna tid på flera andra platser i Bohuslän, men de blev merendels utan resultat. Det berodde väl inte på, att sockengubbarna ansåg kyrkovärdarna mindre väl förtjänta av lindring i arbetsbördorna. Tvärtom menade man nog i allmänhet, att kyrkovärdarna hade alltför mycket att syssla med. De skulle ju också sköta sina gårdar, och hur skulle de kunna hinna med detta, om de ständigt måste vara ute på andra uppdrag. Men sockenstämmorna hade inte någon befogenhet att bevilja befrielse från t.ex. skjutsningsbesvär.

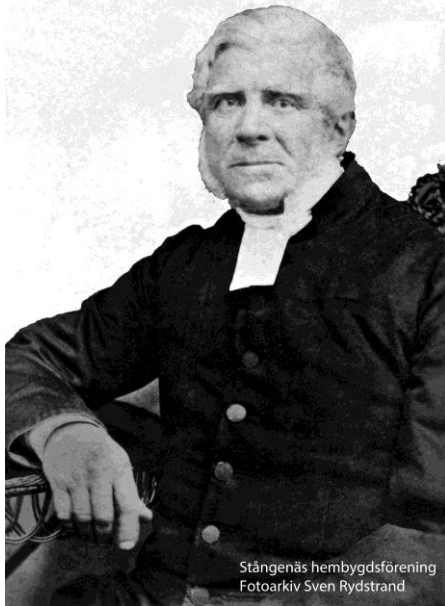
Egendomligt nog heter det i Kungl. Maj:ts skrivelse till domkapitlet angående de klagande kyrkovärdarna, att dessa inte kunde erhålla de begärda förmånerna, *"helst deras befattning är dem uppdragen blott på obestämd tid, och de utom dess för kostnaden av de resor derunder kunna förekomma, ega att af Kyrcko-Kassorna njuta ersättning."*

Som redan framgått av det föregående, var ju denna ersättning i anspråkslös, att man tycker, den inte bort nämnas. Men härav framgår ju vilken syn överheten hade på allmogen under denna tid. Bönderna fick inte ha stora fordringar på livet, och de skulle helst ingenting ha betalt för sitt arbete.

På 1840-talet blev det emellertid allt svårare att ordna upp den brännande kyrkovärdsfrågan. Genom hemmansklyvningen blev det allt för täta ombyten, ja, kanske en fem, sex gånger om året, vilket äventyrade kyrkornas vård och skötsel. Vid 1844 års riksdag togs därför frågan upp i prästeståndet. Det var biskopen i Göteborg, Anders Bruhn, som då motionerade om att kyrkovärdarna skulle väljas för längre tidsperioder. Motionen föranledde visserligen ingen åtgärd, men det kan vara intressant att se, vad en representant från Bohuslän, dåvarande kyrkoherden i Bro pastorat, kontraktsprosten och riddaren Carl A. Thudén, yttrade i frågan:

Carl Adolf Thudén

"Jag har att i detta fall åberopa en erfarenhet, alldeles motsatt flera av de värda talare, som förut yttrat sig. Anses ifrågavarande beställning på andra orter såsom en hedersplats, ett erhållet förtroende, som man icke blott villigt åtager sig utan ock gärna en längre tid behåller, så anses den tvärtom mångenstädes och även på min ort såsom ett onus, varifrån man gärna vill bliva befriad. Kyrkovärdsbefattningen bestrides ock där turvis ett år på vart helt hemman varav följden bliver att man, då hemmanet är delat mellan flera åbor, kan få flera kyrkovärddar på ett år, vilket alltid medför stora olägenheter. Och då jag tror, att dessa med flera andra olägenheter, skulle genom det nu föreslagna stadgandet undanröjas, finner jag för min del ingen betänklighet vid att detsamma understödja. Skulle det på ett och annat ställe kunna anses överflödigt, så är det däremot på många andra av behovet verkligen påkallat."

Vi ser således härav, att det under gångna tider var förenat med åtskilliga besvärligheter att vara kyrkovärd. De allra flesta gamla kyrkovärddar torde dock ha ansett sysslan vara ett hedersuppdrag. Och således har de inte fått sina namn knutna till klagoskrifter utan troget tjänat hembygdens kyrka, även om det varit mödosamt ibland. Flerstädes har också kyrkovärdsuppdraget gått i arv från far till son i många generationer.